

מוסדות
**דרבי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייט שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

"ועלה ריחן לפני הקב"ה כקטורת סמים"

הלכה

חובת היחיד במצוות הציבור

פרשת לך לך תשפ"ה

שנה כ"ז - קובץ ד' [תתצ"ט]

יד"לע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת לך לך

חובת היחיד במצוות הציבור

"זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחרוך המול לכם כל זכר... והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם" (בראשית י"ז י"ג).

"למולו. מנלן, דכתיב וימל אברהם את יצחק בנו. והיכא דלא מהליה אבוא מיחייבי בי דינא למימהליה, דכתיב המול לכם כל זכר, והיכא דלא מהליה בי דינא, מיחייב איהו למימהל נפשיה, דכתיב וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה" (קידושין כ"ט ע"א).

הנה מצוות התורה נחלקות למצוות המוטלות על היחיד, כלולב ומצה ותפילין, ומצוות המוטלות על הציבור, כחובת הבי"ד למול כאשר האב לא מל את בנו, הבדלת ערי מקלט, מחיית עמלק, ועוד כהנה רבות.

והנה יש לדון בכל מצוה המוטלת על הציבור, מה מידת החיוב המוטלת על כל יחיד ויחיד בקיום מצוות אלה. וכן בכמה בנ"א שנשתתפו, כגון בשכנים, או בנשבעו יחד לחייב עצמם באיזה ענין. ונידון זה רחב הוא ומסתעף לכמה הלכות חשובות, וצריך אני להרחיב את היריעה ולהאריך בבירור ענין זה בס"ד.

א

במצות מילה

הנה מבואר בקידושין (כ"ט ע"א) דאם לא מלו אביו כעיקר מצות מילה המוטלת על אבי הבן חייב בית דין למולו, וכבר כתב המקנה (שם וכן בפנים יפות עה"ת פ"ר לך לך) דאין הכונה דוקא לבית דין אלא לכל ישראל, וכבר קדמוהו רבותינו הראשונים, הרמב"ם בפירוש המשנה (שבת ר"פ רבי אליעזר דמילה), והרא"ש (חולין פ"ו סי' ח'), ואכמ"ל. ובעיקר ענין זה דחובת הבי"ד במילה הארכת במנחת אשר ויקרא (סימן כ"ד).

חובת היחיד במצוות הציבור

אמנם כל זה במי שלא מלו אביו, אך כל עוד יש לבן אב החפץ לקיים מצותו אין כל חיוב על הבי"ד אלא על אבי הבן בלבד. ואף שהמוהל ודאי מקיים מצוה בעצם מעשה המילה, מ"מ אין עליו כל מצוה מסויימת במילת תינוק זה. ולכאורה פשוט לפי"ז שאין הוא מחוייב לצאת מגדרו בהוצאות יתירות או בטרחה מרובה, ועל האב לדאוג למוהל הגר סמוך למקום מגוריו, או להוציא הוצאות להביא למקומו מוהל כלבבו.

ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סי' ע"ה) נשאל האם צריך המוהל לטרוח טרחה יתירה ולהוציא הוצאות כגון לעזוב את ביתו ולהתארח בעיר אחרת בשבת, כדי לקיים את המוטל עליו במצוה נשגבה זו להכניס ילדי ישראל לבריתו של אברהם אבינו, והאריך לדון בגודל הטרחה שחייב אדם לטרוח בקיום מצות עשה, ומסקנתו דאכן המוהל צריך לעזוב את ביתו אף לשני ימים של ראש השנה כדי לקיים מצוה זו, עי"ש.

ותמה אני על שלא הבחין כלל בין מצוה המוטלת על כל יחיד ויחיד למצוה שאינה מצוה דגופיה אלא חובת הציבור, ולענ"ד פשוט דבמצוה המוטלת על הציבור אין היחיד חייב להוציא הוצאה יתירה ולטרוח טירחא יתירא, ואינו חייב אלא לתרום את חלקו היחסי בהדי כל חברי הקהילה.

וק"ו הדברים דכשיש אב שהמצווה רובצת עליו בלבד, אין המוהל מצווה ומחוייב כמבואר.

ב

במצוות צדקה

כתב השו"ע (יו"ד סי' ר"נ ס"א):

"כמה נותנין לעני, די מחסורו אשר יחסר לו. כיצד, אם היה רעב, יאכילוהו. היה צריך לכסות, יכסוהו. אין לו כלי בית, קונה לו כלי בית. ואפילו אם היה דרכו לרכוב על סוס ועבד לרוץ לפניו כשהיה עשיר, והעני, קונה לו סוס ועבד. וכן לכל אחד ואחד לפי מה שצריך. הראוי לתת לו פת, נותנים לו פת. עיסה, נותנים לו עיסה. מטה, נותנים לו מטה. הראוי ליתן לו פת חמה, חמה. צונן, צונן. להאכילו לתוך פיו, מאכילין. אין לו אשה ובא לישא, משיאין לו. ושוכרים לו בית ומציעים לו מטה וכלי תשמישו, ואחר כך משיאין לו אשה. הגה: ונראה דכל זה בגבאי צדקה, או רבים ביחד, אבל אין היחיד

חובת היחיד במצוות הציבור

מחוייב ליתן לעני די מחסורו, אלא מודיע צערו לרבים, ואם אין רבים אצלו יתן היחיד, אם ידו משגת. (ב"י ודלא כמשמעות הטור, וכמו שנתבאר סימן רמ"ט).

הרי לן דעת הרמ"א דעל הציבור לדאוג לכל צרכי העני ודי מחסורו אשר יחסר לו, אבל היחיד אינו מצווה אלא ליתן לפי חלקו אם מעט אם הרבה. והב"ח והגר"א חלקו על הרמ"א ונקטו דגם היחיד חייב להעמיד את העני על רגליו בכל צרכיו לפי יכולתו, והוכיחו כך מהמבואר בכתובות (ס"ז ע"ב) דאמרו עליו על הלל הזקן שנתן לעני עבד לרוץ לפניו וסוס לרכוב עליו.

והש"ך (סק"א) כתב ליישב דבמקום שאין ציבור או שאין יד הציבור משגת מוטל על כל יחיד ליתן כל צרכי העני וכמ"ש הרמ"א להדיא.

אמנם אי בדידי תליא היה נראה עוד דאין ראיה מהלל הזקן שכל מעשיו היו לשם שמים ולפנים משורת הדין וכל הנהגתו מדת חסידות מופלגת.

ומ"מ חזינן בדעת הרמ"א והש"ך דבמצוה שמוטלת על הציבור אין היחיד חייב אלא לתרום לפי חלקו.

ג

במצוות עירובי חצירות

הנה כתב החת"ס בשו"ת (או"ח סי' צ"ט) דחובה מוטלת על רב של כל קהילה ועל תלמידי החכמים שבה לתקן עירוב חצירות וצורת הפתח כדי להציל את העם מחילול שבת, והוכיח זאת מהמבואר בעירובין (ס"ח ע"א):

"אמר ליה רבה בר רב חנן לאביי, מבואה דאית ביה תרי גברי רברבי כרבנן לא ליהוי ביה לא עירוב ולא שיתוף, אמר ליה מאי נעביד, מר לאו אורחיה, אנא טרידנא בגירסאי, אינהו לא משגחי. ואי אקני להו פיתא בסלא כיון דאי בעו לה מינאי, ולא אפשר ליתבה נהלייהו בטיל שיתוף".

ואת"ל דאין כל מצוה לתקן עירובי חצירות ושיתופי מבואות צ"ב מה שתמה רבה בר"ח על שאין עירוב במבוי שבו גרים הוא ואביי.

חובת היחיד במצוות הציבור

אך מאידך יש לתמוה דאם אכן חובה גמורה לתקן עירוב, איך פטר רבה נפשיה משום שאין זה לפי כבודו, ואיך אב"י פטר עצמו משום דטריד בגירסא, והלא כל מצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים דוחה ת"ת, וע"כ דכיון דאין זו מצוה שעל היחיד אלא מצוה המוטלת על הציבור, אין זה חובה גמורה ורשאים היו להשתמט ממצוה זו מהני טעמי [ועוד דאין זו מצות עשה אלא כעין צרכי רבים].

ד

המוצא קרבן

הנה שנינו במשנה שקלים (פ"ז משנה ד' – ה')::

"בהמה שנמצאת מירושלם ועד מגדל עדר וכמידתה לכל רוח, זכרים עולות נקבות זבחי שלמים. רבי יהודה אומר, הראוי לפסחים פסחים קודם לרגל שלשים יום. בראשונה היו ממשכנין את מוצאיה עד שהוא מביא נסכיה, חזרו להיות מניחין אותה ובורחין, התקינו בית דין שיהו נסכיה באין משל צבור."

ולכאורה תמוה מה דמעיקרא הטילו על המוצא להביא נסכים משלו, וכי הוא זה שהקדיש קרבן זה ומביאו על שמו, והלא לתומו הלך ומצא בהמה זו, ולכאורה יש להטיל מצוה זו על הציבור מעיקר הדין.

ובשו"ת הגרי"ח זוננפלד (שו"ת תורת חיים חלק התשובות סימן ק"ג) נשאל במה שנתגלו קברותיהם של ישראל סמוך לעיר קלן שבגרמניה בעבודת עפר של השלטונות והיה צורך לטפל בהעברת הקברים בהוצאה יתירה, וכתב הגאון להוכיח מסוגיא זו דכשם שכל המוצא בהמה מחוייב להביא נסכים מביתו כיון שמצוה זו נקלעה לידו ונודמנה לו, כך חובה של קבורת המת וכבודו רובצת על קהילה זו, עי"ש.

ולכאורה זה סותר את עיקר דברינו הנ"ל.

וראיתי בח"י הגרי"ז (סטנסיל מנחות דף נ"א) שכתב דאף שאין קרבן זה קרבן דידיה מ"מ המוצא הוא מביא הקרבן ומשום כך חיוב נסכים רובץ עליו מעיקר הדין. וגדר זה קשה להולמו, ולכאורה אין לו שום מעמד הלכתי בקרבן זה, ואינו אלא מעין שליח ציבור ושליח ב"ד למנוע מכשול ולהקריב את הקרבן כהלכתו.

חובת היחיד במצוות הציבור

ועוד ראיתי להגר"ק בשקל הקודש (פ"ד משקלים) שכ' דכיון דיש דין קרבן ציבור כל אחד מבני הציבור הוי כגזבר של הקדש, וגם דבריו אלה סתומים ועמומים ואכתי צ"ע מהי"ת להטיל עליו חיוב נסכים.

ונראה לכאורה דשאני סוגיא זו מכל הני דלעיל, דבכל הני מיירי בדברים המוטלים על הציבור כגון במצוות צדקה, תיקון עירובין, ואף במילת התינוק שאין לו אב, ואף דבמילה מה"ת מצוה זו מוטלת על כל ישראל, מ"מ מצווים בני העיר לדאוג לכל צרכי בני העיר ובפרט ליתום שאין לו אב. ועוד דרשות ביד המוהל לדחות אצל כל מוהל אחר דלעולם יש רבים שבידם למול ילדי ישראל ומה חזית דדמא דידיה סומק טפי. וק"ו הדברים במקום שיש אב שעליו למול את בנו אין כל חיוב על המוהל אלא להשתדל בעצם מעשה המילה כמצוותו.

אבל בבהמה שנמצאה בין ירושלים למגדל עדר, אין זה ענין לבני העיר ואין למוצא למי לדחות ובמי לתלות, וע"כ אמרו חכמים מצוה הבאה לידיך אל תחמיצנה והטילו עליו להביא בהמה זו קרבן לה' לכל פרטיה ודקדוקיה והטילו עליו גם את הוצאות הבאת הנסכים. ורק כשראו צורך בכך תיקנו שיהיו הנסכים באים משל ציבור, ודו"ק בכ"ז היטב.

אמנם בכל עיקר הלכה זו, מדברי רש"י בקידושין (ג"ה ע"א) באמת משמע שאין זה חיוב עליו, וז"ל (בד"ה אמר רבי אושעיא):

"בבא לחוב בדמיהן עסקינן - כלומר איהי ודאי לא קרבה, וה"ק, אם בא אדם זה לעשות לה תקנה ובא לקבל על עצמו חוב כל דמיה שהוא בספק ולהוציאה לחולין ולהקדיש את דמיה אם זכר הוא נתחייב אף בדמי עולה דחיישינן שמא עולות הן".

הרי שפירש דאם בא לתקן בהמה זו ולחוב בדמיה כך צריך לעשות, אלא שצ"ב איך יפרש את הכתוב במשנה שהיו ממשכנין אותו להביא נסכים, ואפשר שלאחר שהתנדב להביא בהמה זו לביהמ"ק ולהביא עוד שתי בהמות על תנאי שוב הטילו עליו להביא נסכים.

אך בדברי הרמב"ם (פ"ו הי"ח מפסוהמ"ק) משמע דהוי חיוב עליו, וכ"כ בשו"ת חכם צבי (סוף סי' כ"ד), ואכמ"ל.

ודו"ק בכ"ז כי הדברים נכונים וברורים.

חובת היחיד במצוות הציבור

ה

בקבורת המת

הנה נחלקו גדולי האחרונים במת מצוה שהכל מצווים להתעסק בכבודו ואפילו כהנים מטמאים למת מצוה, האם מצוה זו מוטלת רק על מי שראה את המת מוטל בשדה או על כל מי ששמע וידע שיש מת מצוה במקומו.

ונשאלתי בזה לפני שנים רבות ע"י רב של קהילה קטנה במדינה מרוחקת בארה"ב ששמע שיהודי אלמוני מת בבית חולים מקומי ולא היה לו גואל והיה חשש שימסרו את גופו לשריפה, ורב זה כהן היה, ולדבריו אם לא היה מתעסק בעצמו לא היה מי שיתעסק בכבוד המת, ושאל אם מותר לו להתעסק במת זה להוציא מבית החולים ולהיטמא לו.

וכיוצא בדבר נשאלתי ע"י רב צבאי כהן שנמסר לו שאחד החיילים נהרג בתאונה בבסיס, ולפי הוראות הצבא על רב היחידה להתעסק בכבוד המת ופינויו מן השטח, ונפשו בשאלתו האם מותר לו להיטמא למת זה כדי לפנות בכבוד, או שמא עליו להשתדל ולבקש מרב צבאי שיבא ממקום אחר כעבור כמה שעות ולהתעסק בכבוד המת, ומשני טעמים נסתפק אם מותר לו לטמא עצמו:

א. שמא אין המצוה מוטלת עליו כל זמן שלא ראהו.

ב. שמא אין דינו כמת מצוה כיון שלאחר שעתיים יתעסקו עמו אחרים.

והוריתי לו לטמא עצמו כי דינו כמת מצוה אף שלא ראהו, וביותר נראה כן בנידון זה שלפי ההוראות הוא זה שמצוה זו מוטלת עליו, ושאר החיילים שבמקום אינם מאומנים לכך, וכיון שדינו כמת מצוה ודאי אין להשהותו בבזיון עד שיבואו מתעסקים ממקום אחר. אמנם אם אין כאן אלא עיכוב מעט יש להמתין ולשמור על המת במקומו, אך ודאי אין להשהותו בבזיון לזמן רב עד שיבואו מתעסקים ממקום אחר.

ובשו"ת תומת ישרים (סימן קי"ד) דן בבני העיר ששמעו שבקרבת מקום נרצחו יהודים ע"י גויים והם מוטלים בבזיון, ובני העיר חיללו יו"ט שני על מנת להביאם לקבר ישראל, ומחה כנגדם שלא היה בזה היתר דכל עוד לא ראו את המתים אין עליהם כל

חובת היחיד במצוות הציבור

מצוה להתעסק בקבורתם. ובסי' קט"ו הביא את תשובת מוהר"י טיטאצק שהקל בדבר ונקט שנהגו כהלכה, עי"ש.

ובשו"ת התשב"ץ (ח"א סי' כ"ב) מבואר להדיא להקל במי שמת בערב יו"ט רחוק מן העיר בין הגויים וקרובים חששו שהגויים ישליכוהו לכלבים או ישרפוהו, וחכם אחד התיר ללכת ביו"ט שני חוץ לתחום על מנת לקבורו, ובן גילו חלק עליו ואחד מן הטעמים שאסר דעד כאן לא התירו לחלל יו"ט שני אלא כאשר המת עמהם בעיר, ולא התירו ללכת חוץ לעיר לקבורו, וכתב התשב"ץ (ד"ה הטענה הרביעית) לדחות דעת המחמיר, ומשום יקרת הדברים נעתיק לשונו:

"ואני אומר שגם טענה זו אינה טענה, דודאי לא מצינו מי שהתיר כן בפירוש, אבל לא מצינו ג"כ מי שאסר זה בפירוש, וכיון שלא אסרוהו בפירוש מניין לנו להחמיר מסברתנו באיסורין של דבריהם, ובדרבנן כל היכא דאיכ' למימר חומרא וקולא, קולא אמרינן חומרא לא אמרינן, וכ"ש במה שהוא כבוד הבריות. ומי שיודע לפרש דברי חכמי"ז"ל ימצא שהם התירוהו בפירוש, דהא ודאי מת זה בחול מוטל עלינו לקברו אף על פי שהוא רחוק ממנו הרבה כיון שאין בו יותר קרובים [הג"ה בספר תורת האדם כתוב שביום טוב שני מותר ללות את המת אפי' חוץ לתחום והתיר לקוברים את המת לרכוב על סוסים דיו"ט שני לגבי מת כחול שויהו רבנן עכ"ל]. ואדרבה הוי מת מצוה שאפי' כהן גדול מטמא לו וכיון שבחול מוטל עלינו לקברו אנו מחללין עליו י"ט שני שהרי אמרו בפ"ק דביצה (ו' ע"א) י"ט שני לגבי מת כחול שויהו רבנן, וכיון דכחול שויהו רבנן ובחול מוטל עלינו לקברו א"כ מחללין עליו י"ט שני, וזה פשוט הרבה. וראה כמה נטה מהסברא הנכונה, שהוא החמיר בדבר שראוי להקל בו, שהרי כשהוא בעיר התיר לקברו ובשהוא חוץ לעיר שהוא מת מצוה ודוחה כמה דברים אסור לקברו, ואין זה אלא מן המתמיהין".

ומ"מ פשיטא ליה שדינו כמת מצוה שאף כה"ג מטמא לו אף שאינו בפנינו ולא ראהו.

והתשב"ץ חולק בזה על דברי רבו הריב"ש שפסק (בסימן קט"ז) להחמיר בנידון דומה ואסר לצאת חוץ לתחום ביו"ט שני בשביל קבורת המת, אך באמת אסר מטעמים אחרים, אך לא התייחס בדבריו לשאלה אם דינו כמת מצוה, ואין הסתום מוציא מן המפורש, והלכה כדבריו הברורים של התשב"ץ שאף בכה"ג הוי מת מצוה.

חובת היחיד במצוות הציבור

והנה בשו"ע (או"ח סימן תקכ"ו סעיף ח') פסק כשיטת התשב"ץ נגד דעת הריב"ש, ועיין בבה"ל (שם ד"ה מותר לצאת) שהאריך בהלכה זו ואכמ"ל. ומ"מ נראה דכל כה"ג הוי כמת מצוה.

והנה איתא בחשן משפט (סימן ק"ז ס"ב) ברמ"א:

"כתבו הגהות אשרי פרק מי שמת בשם א"ז שכתב בשם רבינו תם ורבינו שמחה, ראובן שהיה חייב לשמעון, ומת ראובן, יכול שמעון לעכב קבורתו עד שיפרעו לו. ואם שמעון הוא קרובו של ראובן, בני המשפחה מוחין בידו שלא לעכב קבורתו, שלא לנוולו. וכן אם בא בעל חוב וגבה כל נכסיו, אין מחוייב לקברו".

ונתקשו האחרונים בביאור כוונת הרמ"א. וכתב בזה הנתיבות המשפט (סק"ה) ע"פ דברי הש"ך (שם ס"ק ו'):

"וכונתו, שהבעל חוב רוצה שלא יקברו אותו ממעות העזבון עד שישלמו לו תחילה, כי אם יוציאו המעות לצורך קבורה אז לא ישאר להם כדי חובם. ולזה מחלק ג"כ בין יש מעות בקופה של צדקה, דאז אפילו קרוב יכול לעכב, שיכול לטעון ממה נפשך, אם ישארו מעות הרי תגבה הקופה של צדקה מהעזבון אחר שישלמו לו החוב, ואם לא ישארו מעות, ממילא מחויבת הקופה של צדקה לקבור, משא"כ כשאין בקופה של צדקה מעות לקבור, דאז אם ימתינו עד שיסלקו החוב, יבוא המת לידי גיוול, ואסור לעשות כן להקרוב שהמת מוטל עליו לקברו".

ויש חידוש בדבריו דאין כל מצוה לקבור את המת אלא על קרוביו בלבד, ולפיכך מותר לבעל החוב לגרום לעיכוב קבורתו גם לזמן בלתי מוגבל כדי לגבות חובו, ורק אם קרוב הוא ומצווה בקבורתו אסור לו לעכב קבורתו כדי לגבות חובו.

אך לכאורה אם קבורתו מתעכבת שוב דינו כמת מצוה ומת מצוה כולם חייבים בכבודו.

והנראה בזה לענ"ד עפ"י מה שביארתי במק"א דכבוד המת נדחה מפני זכות ממונית של כל אדם כשם שכבוד החי נדחה במקום תביעת ממון, וכיון שכל דין מת מצוה משום כבוד המת הוא מותר למלוה לעמוד על זכותו אף במקום עיכוב הקבורה, אך שאני קרובי המת שעליהם מוטלת מצוה מסויימת של קבורת המת ומצוה זו אינה

חובת היחיד במצוות הציבור

נדחית מפני תביעת ממון כשם שאין תביעת ממון דוחה שאר כל מצוות התורה, ואכמ"ל.

תמצית דברינו, גם בהלכה זו חזינן דחובת היחיד במצוה שעל הציבור פחותה מחובתו במצוה דידיה, ודו"ק בזה.

ובאמת הנחה כללית היא זו בכל המצוות המוטלות על הציבור, שמצד עצם טבעם ומהותם של דברים, החיוב רובץ ביותר על אלה הקרובים לענין, וכעין זה מצינו בנדרים (ס"ה ע"ב) במאי דתנן במתניי שפותחין למי שנדר חבירו הנאה ממנו "אילו היית יודע שאתה עובר על... וחי אחיך עמך, שהוא עני ואין אתה יכול לפרנסו", האם היה נודר, ומתירין לו את הנדר, ואמרו בגמ':

"א"ל רב הונא בר רב קטינא לרבנן, נימא כל דמעני לאו עלי נפיל, מאי דמטי לי לפרנסו בהדי כו"ע מפרנסנא ליה. א"ל, אני אומר כל הנופל, אינו נופל לידי גבאי תחילה".

והר"ן ביאר דאף מצוה זו רובצת על הכלל, ומחד גיסא יכול הנודר לומר שאין זה מצוה דידיה ויוצא ידי חובתו בהשתתפות בהדי אחרוני ליד גבאי, אך מכיון שלפני שהעני נופל על הגבאי פונה הוא לקרובי משפחתו, הן הם שעוברים על וחי אחיך עמך, וכ"ה ברש"י שם.

הרי לן דאף במצוות הצדקה לעניים שרובצת על הכלל, מ"מ עיקר המצוה על בני המשפחה שבמציאות החיים הן הם אשר מכירים את העני, ותחילה נופל הוא עליהם, ודו"ק.

ו

חובת היחיד במצוות שעל השותפים

יש להסתפק במי שגר בבית משותף שגרים בו דיירים רבים, מה מדת החיוב הרובץ עליו לגבי מצוות שעל הבית, כגון מזוזה מעקה ובדיקת חמוץ.

חובת היחיד במצוות הציבור

וזו פשיטא לן דאם שאר דיירי הבית בני ישראל המה המחוייבים במצוות, מצוות אלה רובצות על כולם במשותף וכל אחד צריך לתרום את חלקו גם בהוצאות וגם בטרחה הנדרשת.

אך השאלה מתעוררת כאשר חלק מבני הבית נכרים המה או מבני ישראל שאינם מקיימים מצוות, ואינם מוכנים להשתתף בעשיית המצוה, האם היחיד צריך לקיים מצוות אלה בגפו [אמנם במזוזה שותפות עכו"ם פוטרת, ואכמ"ל].

ויסוד השאלה, האם המצוה מוטלת על כל הדיירים במשותף ולא על כל יחיד ויחיד, או שמא כל אחד ואחד מצווה לקיים מצוה זו בשלימות. ולסבר את האופן, מצינו מעין שתי הגדרות במצוות המוטלות על הציבור. מחד גיסא יש מצוות המוטלות על הציבור במשותף ולא על היחידים כלל, כהני ג' מצוות שנצטוו ישראל בכניסתם לארץ, להעמיד להם מלך, להכרית זרעו של עמלק, ולבנות בית הבחירה, ומצוות אלה מעצם טבען מצוות הציבור הן, ומאידך מצינו במילת הבן שאם לא מלו אביו מצווין כל ישראל למול (קידושין כ"ט ע"א) וכן בכיסוי הדם שאם השוחט לא כיסה את הדם מצוה על כל ישראל לכסותו (חולין פ"ז ע"א), ובאלה המצוות רובצות על כל אחד ואחד שבידו, דמצוות אלה מצד טבען ומהותן על היחיד המה וע"י היחיד הן מתקיימות, וכיוצא בזה יש לעיין בני"ד.

ומסברא נראה דנידון דידן דומה טפי להני דמילה וכיסוי הדם, דהרי מעצם מהותם של מצוות אלה שהן רובצות על כל יחיד ויחיד, ומסתבר אפוא דאם שותפים הם במצווה, כל אחד ואחד חייב בה בשלימות אלא שכולם צריכים להשתתף בהוצאותיה.

ונקדים לדון בכעיי"ז באופן כללי בתחומים שונים בהלכה.

א. באכילת קרבן פסח וקדשים. כתב הרמב"ם (פ"ט מקרבן פסח ה"ו):

"בעת שנפטרין אין אדם צריך להמתין לחבירו אפילו גמר אחד בלבד מלאכול יצא ואינו צריך להמתין".

וכתב הכסף משנה:

"כתב הר"י קורקוס וז"ל מה שמפרש רבינו במה שאמרו יוצאין אפי" אחד הוא דחוק, והוא מה שמשיג עליו הראב"ד שאין בו טעם, כי מה צורך להודיענו כך ולמה

חובת היחיד במצוות הציבור

יצטרך להמתין אחד לחבירו כו', ולדברי רבינו דסד"א כיון שנשתתפו ונתחברו שיכריחו אלו את אלו לישוב עד הסוף לצוותא בעלמא שלא ישאר יחידי א"נ כדי שלא יותירו ויביאו לידי נותר קמ"ל שזה אומר לו אם תרצה תסלק ירך גם אתה כי אני לא אמתין, ואפשר שהיוצא אין עליו חיוב נותר כיון שהניח השאר אוכלים, ולפי שיטת רבינו דברי רבינא גם דברי רבה אכניסה לחוד קאי דביציאה לא שייך לפלוגי מידי ולא נתינת דמים עכ"ל".

ויש לעיין בכוונתו האם זה משום דכיון שאוכל חלקו היחסי בבשר הפסח שוב אינו מצווה לאכול, דכל אחד מבני החבורה אינו מצווה אלא לאכול את חלקו היחסי בפסח, ואף אם המנויים האחרים לא יאכלו חלקם זה שאכל חלקו אין בידו כל חטא ועון ואינו עובר על נותר. או שמא אין כונתו אלא דרשאי הוא לסמוך ששאר המנויים יאכלו את כל הקרבן, ומשום כך מותר היה לצאת ואף אם ניתותר מבשר הפסח פטור הוא מדין אונס רחמנא פטריה.

והרי זה דומה להמבואר בב"ק (י' ע"א) דאם שנים קיבלו על עצמם שמירה ואחד הניח את חבירו לשמור, הרי הוא פטור מאחריות דרשות יש לו להניח את חבירו לשמור, והכ"נ בני"ד.

ב. בספר החינוך במצוות אכילת קדשים (מצוה ק"ב) כתב:

"ועובר עליה ולא אכל חלקו המגיעו מהן בזמן המוגבל לו, ביטל עשה".

ולכאורה נראה מלשונו דאין הכהן עובר אלא על חלקו המגיעו ואינו חייב לאכול מחלק חבירו, אך באמת אפשר אף בכוונתו כדרך שכתבנו בדברי הכס"מ, דאם אכל חלקו והניח חבריו לאכול את חלקם כמקובל ונהוג אינו עובר, אף שמצד עצם הדין כל כהני הבית אב חייבים לאכול ככל הנצרך, כמבואר.

וידוע מה שכתבו החת"ס (שו"ת או"ח סי' ק"מ) והבית הלוי (ח"א סימן ב' וח"ג סי' נ"א) דאין גדר מצוות אכילת קדשים לאכול אלא שהבשר יאכל, והארכת בזה במנחת אשר שמות (סימן פ"א) ופסחים (סימן ד'), ולפי דבריהם יש חיזוק לצד זה דעל כל כהני המשמר רובצת אחריות שהבשר יאכל.

וגם בק"פ נראה דיש שני דינים, דמלבד המצוה על כל אחד ואחד מבני החבורה לאכול כזית כל בני החבורה מצווים שהפסח יאכל.

חובת היחיד במצוות הציבור

ג. שנים שקיבלו על עצמן לעשות דבר במשותף.

בשו"ת בית יעקב (סימן קי"א) נסתפק בשנים שנשבעו לאכול ככר ואחד אכל חציו וחבירו לא אכל כלום, האם מחוייב זה שאכל חציו לאכול אף את החצי השני. וכתב להוכיח מדברי הכס"מ שכל אחד חייב לאכול כולו, וכתב לחלק בין מצוות אכילת ק"פ ואיסור נותר שהם דיני התורה, לנדר ושבועה שתלויים בדעת בני אדם ומסתבר שכל אחד לא נתכוין אלא לאכול חצי הככר ולא את כולו, עי"ש.

ד. ואם בנדרים ושבועות עסקינן, מצינו בשנים שנדרו נדר לעלות לארץ ישראל, ואחד מהם חזר בו באונס או ברצון שגם חבירו פטור מנדרו (יו"ד סי' רכ"ח סעיף מ"ד), ומקור הלכה זו בשו"ת הרא"ש (כלל ח' סימן י"ג), וטעמו ונימוקו דמסתמא נדרו ביחד כדי להיות לצוותא זה לזה, ואדעתא דלעלות לבדו לא נדר.

ה. וכיוצא בזה בשנים שנשבעו לעשות דבר אחד וצד אחד משך ידו וחזר בו שנחלקו אם השני צריך התרה, עיין ביו"ד (סימן רל"ו סעיף ו'), וז"ל הבית יוסף שם:

"כתב רבינו ירוחם (ני"ד סוף ח"ז) בשם המפרשים, שנים שנשבעו לעשות דבר אחד ועבר אחד מהם על השבועה, השני פטור ואין צריך היתר על השבועה. והביא ראיה לדבר מפרק קמא דסוטה. ואחר כך הביא תשובת ר"ש משנ"ץ שהיה מקובל כן בענין שידוכי איש ואשה שקיבלו עליהם חרם" וכו'.

ובשו"ע פסק כדעת רבינו ירוחם, והרמ"א כדעת הרא"ש, וז"ל:

"שנים שנשבעו לעשות דבר אחד, ועבר אחד מהם על השבועה, השני פטור ואינו צריך התרה. לפיכך איש ואשה שנשתדכו זה לזה וקבלו חרם לינשא לזמן קבוע, מי שיעכב והעביר המועד אסור לינשא לאחר, והלה מותר ואינו צריך התרה. וגם המעכב עצמו מותר בלא התרה לאחר שנשא שכנגדו. הגה: ואפילו אם טען זה העובר המועד שהיה אנוס, אינו נאמן שיתחייב שכנגדו עדיין בשבועתו. ומ"מ אם רצה זה לפטור משבועתו, ילך אצל חכם ויתיר לו שבועתו, שמא יביא זה שכנגדו עדים שהיה אנוס בדבר שהעביר המועד ונמצא עבר זה על שבועתו אם נשא בלא התרה (תשובת מהרי"ו סימן קל"ז). וכל זה לא מיירי אלא בשנים שנשבעו זה לזה, אבל שנים שנשבעו יחד לעשות דבר, כגון שלא לדבר עם פלוני, ועבר אחד מהם, השני חייב לקיים שבועתו... ונראה הא דאם נשבעו שנים ביחד ולא נשבעו זה לזה ועבר האחד השני חייב לקיים

חובת היחיד במצוות הציבור

שבועתו, היינו דוקא שאינן תלוין זה בזה, אבל אם תלוין זה בזה ואי אפשר לאחד לקיים שבועתו בלא חבירו, כגון שנשבעו לילך ביחד לארץ ישראל, והאחד עובר וקשה לשני לילך לבד, פטור גם כן, וכמו שנתבאר לעיל סימן רכ"ח סעיף מ"ד (תשובת הרא"ש כלל ח').

ולכאורה הדברים ק"ו משנים שנדרו לעלות יחד לארץ ישראל דאמרינן דלא נדרו אלא לעלות ביחד, ק"ו בשנים שנדרו דאם אחד חזר בו דהשני פטור משבועתו, וצ"ע לחלק בין זל"ז.

אך מ"מ הצד השווה שבהן, דיש לפעמים דשנים שקיבלו על עצמן חיוב משותף הא בהא תליא, ואם בטל האחד הותר אף חלק חבירו, ויש לעיין מה בין אלה לשנים שנשבעו לאכול ככר.

ופשוט דיש לחלק בין הני תרתי דמצד מהות הענין יש אומדנא גדולה שלא נשבע כל אחד אלא על דעת חבירו, משא"כ בשנים שנשבעו לאכול ככר אחד, שלא נסתפק הבית יעקב אלא אם כל אחד כונתו ליטע לאכול חצי ככר או שמא כונתו לאכול את כל הככר אם חבירו לא יעמוד בשבועתו.

ו. בשו"ת הרמ"א (סימן פ"ג) דן בשתי קהילות שעשו הסכם ביניהם ומקצת בני קהילה אחת הפרו את המוסכם, האם הקהילה השניה עדיין מחוייבת בהסכם זה, אך אין זה ענין לכלל הנ"ל, דשם לא מדובר בשנים שקיבלו עליהם לעשות דבר ביחד ובמשותף אלא בשני צדדים שהתחייבו זה לזה, ותורף הנידון באיזה מדה הסכם זה מחייב כאשר צד א' הפר כולו או מקצתו, משא"כ בכלל הנ"ל שלא התחייבו זה לזה אלא קיבלו על עצמם ענין לעשות דבר במשותף.

ודו"ק בזה כי פשוט הוא.

ז. ובדיני ממונות מצינו דשנים שלוו או קיבלו פקדון דכל אחד ערב גם על חלק חבירו כמבואר בחו"מ (סימן ע"ז ס"א). ומתוך דקדוק הלכה זו חזינן דמצד עצם ההלוואה וההתחייבות פשיטא שכל אחד חייב רק על חלקו הוא, אלא שמצד דיני ערב אמרינן שכל אחד נעשה ערב גם על חלק חבירו.

חובת היחיד במצוות הציבור

ובשו"ת שבות יעקב (ח"א סימן קע"ח) כתב דאין זה אלא בשנים שלוו שנהנו זה מזה ובהיא הנאה גמרו ושיעבדו נפשיהו, אבל בשנים שהזיקו אינם ערבים זה בזה, עי"ש.

ח. בשו"ת בית יצחק (יו"ד ח"ב סימן מ"ו) דן בקהילה שבה כל השוחטים קיבלו על עצמן להפריש אחוז מסויים משכרם לפרנסת רב הקהילה, ושוחט אחד עקר מן העיר והלך לגור בעיר אחרת, ואחד השוחטים שנשאר טען דכיון שאחד מן החבורה פרק ויצא נתפרדה החבילה וגם הוא נפטר מהתחייבותו.

והבית יצחק הביא את דברי הבית יעקב והכס"מ הנ"ל, אך למסקנת הדברים כתב דנראה ברור דאין כל מקום לפטור את שאר השוחטים מהתחייבותם, וכן נראה, דמה מקום לקפח את שכרו של הרב לגמרי משום שמשכורתו נתמעטה במקצת, ומאידך אין מקום להטיל עליהם לשלם גם את חלקו של זה שפרש ועזב, וז"פ.

ז

בשכנים

הארכתי בכל הנ"ל משום חביבות הדברים וחדוותא דשמעתתא, אך בעיקר שאלתנו (לעיל אות ו') נראה דמצד גדרי המצווה בעצם אכן מצוות אלה רובצות על כל אחד ואחד מן הדיירים המשותפים.

ומ"מ מסופקני לגבי מצות מזוזה כאשר שכנים רבים חייבין בה במשותף ואינם מקיימים את מצוותם האם היחיד חייב לקבוע מזוזה בעצמו. ונראה דאם מדובר במזוזה אחת נראה דחייב אבל אם מדובר בפתחים רבים, נראה דאינו חייב.

ובאמת ספק נכבד יש כאן ואינני זוכר מקור מסויים, אך נראה לפטור, דהלא מבואר ברמ"א (או"ח סימן תרנ"ו ס"א) דאין האדם חייב לבזבז הון רב על המצוות, וכבר ביארתי במנחת אשר בראשית (סימן נ"ז) דאין הלכה זו תלויה לא בעישור ולא בחומש אלא כל מצוה לפי ענינה ולעולם אין האדם חייב להוציא יותר מהסביר והמקובל בהוצאת מצוה זו. ומסתבר לענ"ד דאם אינו חייב אלא בחלק אחד מעשרים במצוה כיון שיש עשרים שכנים, להטיל את כל ההוצאות עליו לבדו הוי בכלל הון רב שאינו חייב לבזבז.

חובת היחיד במצוות הציבור

ובגוף הענין דהון רב במצוות, עיין מש"כ באשל אברהם (או"ח סימן י"ג) דמי שנקרעו ציציותיו בשבת אין צריך להפקיר את הבגד כדי להיפטר מציצית וכן מי שאין לו מזוזה בפתח ביתו אין צריך להפקיר את הבית, משום שאינו חייב לבזבז הון רב, עי"ש.

ואכן כך נראה לענ"ד דלעולם הפסד הבית לגבי מזוזה והפסד הבגד בשביל מצות ציצית הוי הון רב.

אמנם בהמשך דבריו רומז דבאמת תלוי הדבר בעישור נכסיו, וצ"ע בדבריו.

“ועלה ריחן לפני הקב”ה כקטורת סמים”

“ועלה ריחן לפני הקב”ה כקטורת סמים”

“א”ר אייבו בשעה שמל אברהם אותן ילידי ביתו העמידן גבעת ערלות וזרחה עליהם חמה והתליעו ועלה ריחן לפני הקב”ה כקטורת סמים וכעולה שהיא כליל לאישים אמר הקב”ה בשעה שיהיו בניו של זה באים לידי עבירות ולידי מעשים רעים אני נזכר להם הריח הזה ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם” (ב”ר פרשה מ”ז ז’).

“מעשה ששאל טורנסורופוס הרשע את ר’ עקיבא איזו מעשים נאים של הקב”ה או של בשר ודם א”ל של ב”ו נאים א”ל טורנסורופוס הרי השמים והארץ יכול אדם לעשות כיוצא בהם א”ל ר’ עקיבא לא תאמר לי בדבר שהוא למעלה מן הבריות שאין שולטין עליו אלא אמור דברים שהן מצויין בבני אדם א”ל מפני מה אתם מולים א”ל אני הייתי יודע שעל דבר זה אתה שואלני ולכך הקדמתי ואמרתי לך שמעשה בני אדם נאים משל הקב”ה הביא לו ר”ע שבליים וגלוסקאות א”ל אלו מעשה הקב”ה ואלו מעשה ידי אדם אין אלו נאים יותר מן השבליים”. (תנחומא תזריע ו’).

הנה טעמים רבים כתבו רבותינו הראשונים במצוה נשגבה זו, מצות מילה, ונפרט מקצתם.

הרמב”ם במורה נבוכים ח”ג פרק מ”ט כתב דע”י הסרת הערלה נחלש כח התאוה, וזה תכלית מצות מילה להחליש כחה של תאוה זו.

עוד כתב שם הרמב”ם טעם נוסף כדי שכל בני ישראל, בני א-ל חי, יהיה להם סימן משותף בגופם, וכדרכם של אנשי חיל ללבוש מדים הדומים זה לזה כך ראוי לצבאות ה’ שיהיה להם אות וסימן בגופם שכל ישראל אנשי חיל הם בצבא ה’.

רבינו בחיי כתב בפרשת לך לך דג’ מצוות הן שענינם אות, שבת קודש שהיא אות בין הקב”ה ובין בני ישראל, תפילין שהם אות, ואות ברית

”ועלה ריחן לפני הקב”ה כקטורת סמים”

קודש, ולעולם צריך האדם שתי אותות על שם הכתוב ”על פי שנים עדים יקום דבר”, ומטעם זה אין מצות תפילין נוהגת בשבת שהרי בשבת יש שתי אותות, שבת וברית קודש, ובימי החול שתי האותות הן תפילין וברית, עי”ש. (וכעי”ז כתב השם משמואל בשם אביו הגדול האבני נזר, עי”ש).

החתם סופר על התורה הביא בשם ספר מעשי ה’ דעור הערלה אינו אלא שיריים מכתנות העור שהלביש הקב”ה את אדם וחוה לאחר חטא עץ הדעת, והערלה נוצרה ע”י חטא והיא זכר לה, וע”י מצות מילה שהיא הסרת הערלה יש תיקון לחטא עץ הדעת דאדם וחוה עי”ש.

ולפי דרכו נראה לבאר את מה שאמר רבי עקיבא לטורנסרופוס וכי אין הגלוסקאות יפים מן השבלים ולכאורה אין הנדון דומה לראיה דבאמת אין הגלוסקאות נאים מן השבלים אלא שזה טבעו של אדם, וכך נגזר עליו מן השמים ”בזיעת אפיק תאכל לחם” ואין ביד האדם לאכול שבולת החטה, אבל אין בזה כדי להסביר למה אנו נמולים וכי כעורה היא צלם אלקים שבו נברא האדם.

ולהנ”ל ניחא דהלא אמרו חז”ל (שבת ל’ ע”ב) עתידין אילנות שמוציאים פירות בכל יום”, ועוד אמרו חז”ל (כתובות קי”ב ע”ב) ”עתידין כל אילני סרק שבארץ ישראל שיטענו פירות”, וכך היה לפני חטא אדם הראשון שמלאכי השרת היו צולין לו בשר ומסננין לו יין (סנהדרין נ”ט ע”ב), הרי שכל הבריאה כולה השלימה את רצון האדם השלם שלא היה צריך לטרוח מאומה, ומצא את כל צרכיו מוכנים ומזומנים לפניו, ורק בחטא עץ הדעת נגזר עליו ”בזעת אפיק תאכל לחם”.

וזה כונת ר”ע דכשם שאנו צריכים לעשות משבלים גלוסקאות משום חדלון ידינו בחטא עץ הדעת ולולי חטאנו היינו אוכלים גלוסקאות שהוציאו אילנות שבגן עדן, כך משום אותה סיבה אנו צריכין למול את ערלת בשר כדי לתקן חטא אדם הראשון שבעטיו ועל ידו הבאנו עלינו ערלת בשר וערלת לבב.

ומה מאוד שמחתי כשראיתי כעין דברינו בדברי קדוש ישראל בעל אור

”ועלה ריחן לפני הקב”ה כקטורת סמים”

החיים (ויקרא י”ב ג) עיין בדבריו ותשבע נועם.

אמנם מלבד כל טעמים אלה ורבים כמותם מצינו במקומות רבים בדברי חז”ל שמצות מילה נמשלה לקרבן ואב המל את בנו דומה לכהן המקריב קרבן ע”ג המזבח.

”א”ר יצחק נאמר במילה עבודה ונאמר בקרבנות עבודה מה עבודה האמורה בקרבנות דמים אף עבודה האמורה במילה דמים” (תנחומא וירא ו’).

”זכאין אינון ישראל דעבדין קרבנא ברעוא לקב”ה דמקריבין בנייהו לתמניא יומין לקרבנא” (זוה”ק בראשית צ”ג ע”א).

ועוד למדנו בזוה”ק ”קרבניא דרביא כד קריב בר נש בריה למילה דא קרבנא שלים לאתקבלא” (זוה”ק ח”ג קס”ד ע”א).

וברמ”א יו”ד סימן רס”ה סעיף י”א כתב בשם המהרי”ל דהסנדק הוי כמקטיר קטורת ומשום כך הוי סנדקאות סגולה לעשירות (ועי”ש בבהגר”א).

הרי לן מכל אלה דמילת הבן נמשלה לעקידת יצחק והאב נחשב ככהן המקריב את בנו ע”ג המזבח.

זוה הנראה מה דאיתא (בב”ר מ”ז ט’) ”א”ר לוי מל אברהם אין כתיב כאן אלא נימול בדק את עצמו ומצא עצמו מהול א”ר ברכיא בההיא עיתא אקיל רבי אבא בר כהנא לרבי לוי א”ל שקרנא כזבנא את אלא הרגיש ונצטער כדי שיכפול הקב”ה שכרו”.

ולכאורה יפלא הלא מצינו שר’ אבא בר כהנא חיבב עד למאד את ר’ לוי בר סיסי עד שכשהיה שומעו דורש בדברי תורה עמד ונשקו על ראשו (עיין ירושלמי הוריות ג’ ע”א, ובקה”ר פ”ו) ולמה הקיל כאן בכבודו עד

"זעלה ריחן לפני הקב"ה בקטורת סמים"

שקראו שקרנא וכזבנא.

אין זה אלא משום שפשוט היה לו לר' אבא דכחו של כלל ישראל לעמוד בנסיון נשגב זה להקריב בניהם קרבן ע"ג המזבח ולעשות כן בששון ובשמחה אין לנו אלא מכחו של אותו זקן, אברהם אוהבו שנצטער במילתו ומל עצמו במסירות נפש. (עיין מנחת אשר בראשית בשיחה לפרשת לך).

כמה זקוקים אנו לריח הקטורת, שהקב"ה יתמלא עלינו רחמים וירחם עלינו ועל כל עמו בית ישראל

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

